

LBRIS

We know
books

George Bălan

Arta de a asculta Mozart

Traducere: **Vasile SAVIN**
și **Cornelia-Silvia SAVIN**

 Sens
Editura

Traducere: Vasile Savin și Cornelia-Silvia Savin
Tehnoredactare și copertă: Adrian Buzaș
Redactare: Silvana Higyed

L'ART D'ÉCOUTER MOZART, George Bălan ©Musicosophia,
Sankt Peter, 1989

©Sens, 2021

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BĂLAN, GEORGE

Arta de a asculta Mozart / George Bălan ; trad. de
Vasile Savin, Cornelia-Silvia Savin. - Arad : Sens, 2021
ISBN 978-606-9078-33-4

78

Editura SENS
Arad, Calea Timișorii, 212/2

Telefon: 0257 288 669
E-mail: comercial@sens.ro

www.sens.ro

CUPRINS

Ascultând... Bălan - Pe treptele devenirii – **Vasile Savin** ... 9

PROLOG..... 17

ÎNTÂLNIRILE MELE CU MOZART 19

Aceste nevolnice cuvinte... 20

Un început mai degrabă indiferent 21

Prima tresărire 23

Pornit în căutare 25

Antipozi..... 26

Kyrie Eleison 28

Inconsecvență 30

Enigmaticul divertisment 31

Impas..... 34

Lacrymosa..... 36

O nouă angajare..... 37

Focul care se aprinde 39

Către o nouă înțelepciune 41

Moarte interioară..... 43

Hăituit 44

Un intrus 45

Adio 48

Viziuni fugare 49

Străpungere..... 52

Reîntoarcerea fiului risipitor..... 53

Trei întâlniri 56

Moment solemn..... 59

Trimisul maestrului..... 61

Prietenul de fiecare clipă..... 63

PARTEA ÎNTÂI - ABORDAREA CORECTĂ..... 65

1. ÎN ASCULTAREA MAESTRULUI 67

Descifrarea mesajului	68
Dialogul neîntrerupt.....	70
Partea și întregul	71
De la ansamblul restrâns la ansamblul lărgit	73
Acultarea reculeasă	76
O reculegere cercetătoare.....	82
Să-l privim pe Mozart așa cum se cuvine.....	84
Muzica înainte de toate	90
Sacral și profanul	103
De la povestire la dramă	111
Tensiunea ascunsă	118
Melodia frântă.....	125
„Coincidentia oppositorum”	128

2. ÎNȚELEPCIUNEA MOZARTIANĂ 133

Gânditorii și muzica	134
Muzicianul și gândirea	135
Caracteristica principală.....	137
Eroul mozartian	139
Temele imperative.....	141
Blândețea amenințată.....	143
Confruntări.....	144
Râsul dezarmant	146
În fața inexorabilului	147
Sfântul sfinților	148
Adevărata artă de a iubi	151
Înțelepciunea Flautului fermecat.....	154

3. ÎN CĂUTAREA ADEVĂRATULUI MOZART..... 157

„Un miracol ce nu poate fi explicat”	159
Începem să luăm distanță.....	162

Neînțelegerea romantică 169

Tristețile mozartiene ale lui Schubert 175

Două suflete înfrățite 177 |

„...Ca și cum nu ar fi fost din această lume” 179 |

„Ești un zeu, Mozart...” (Pușkin) 185 |

„Nebunia” mozartiană a lui Kierkegaard..... 190 |

Karl Barth și profesiunea sa de credință muzicală..... 200 |

Abordarea „savantă” și promisiunile ei..... 209 |

Părtinirile analizelor savante..... 227 |

Interludiu: unicitatea lui Mozart 232 |

Abordarea savantă: obsesia biografică 238 |

Hermann Hesse: ascultătorul care îl face pe savant să

roșească..... 244 |

PARTEA A DOUA - ADEVĂRATA ÎNȚELEGERE..... 259

Pentru o lectură meditativă și muzicală..... 261 |

Este oare nevoie să mergem până în Orient ca să găsim

înțelepciunea? 263 |

Lejeritatea, lăcaș al grației..... 272 |

O ușurință care trebuie cucerită 275 |

Paznicul ce zâmbește veghind în templul interior 280 |

Calea de mijloc..... 282 |

Senin în furtună..... 285 |

Disciplina, secretul adevăratei libertăți 289 |

Fiți fără grijă!..... 294 |

Neîncetata reîntoarcere la esențial 303 |

Amabilitatea ce se preschimbă în forță 307 |

Blândețea biruitoare 312 |

Biruind prin muzică amăgitoarele aparențe 316 |

Râsul care descătușează 328 |

Să te porți ca un zeu..... 332 |

Cum să ne rugăm? 339 |

O credință veselă și muzicală..... 345 |

De profundis.....	352
Pregătit oricând pentru adio	356
Neliniștea transfigurată	359
Dincolo de disperare	363
Când bate ceasul... ..	365
Invincibilitatea sufletului care cântă	367
 EPILOG - O ARTĂ DE A TRĂI MOZARTIANĂ.....	 381

Ascultânel... BĂLAN pe treptele devenirii

Anul 1968. Tânărul învățător care eram pe atunci, ajuns într-un sat de munte aproape de capătul liniei ferate pe care trecea mocănița de două, trei ori pe zi - iar seara, cei întârziați la lucru se întorceau acasă cu *rola* -, într-o încercare disperată de a mă „salva” din existența pe care o simțeam ca o carapace, am adresat o scrisoare celui care ținea la radio conferințe despre muzică. De fapt, partea ei importantă era o întrebare: „Ce trebuie să existe în discoteca unui om dornic să cunoască muzică?...

Cele câteva cărți, discuri cumpărate din puținii bani pe care îi primeam ca salariu, și pick-up-ul „Supraphon” (de 1010 lei) erau singurele mijloace care îmi deschideau calea către universul muzicii clasice. Din când în când mai puteam asculta, atât cât îmi permiteau împrejurările, și câte o conferință despre Bach sau Mozart, Mahler sau Wagner la un difuzor - nu la radio - atârnat sus, pe un perete al gazdei. Un puzzle pe care nu reușeam să-l încropesc, dat fiind prea multele piese lipsă. Acul pick-up-ului adâncea șanțurile de pe discuri, iar dorința mea se încăpățâna să reziste vicisitudinilor.

Primeam fâșia de cer, ca o reflectare în înalt a râului Agăștin al cărui zbucium printre pietrele și

ÎNTÂLNIRILE MELE CU MOZART

Fără îndoială, aş fi putut scrie un studiu savant, biografic şi muzicologic, asupra fenomenului absolut excepţional pe care – de obicei, fără a-i bănuii insondabila adâncime şi acel fundal spiritual – îl numim cu mai multă sau mai puţină uşurătate: MOZART. Dar cu siguranţă că cele câteva zeci de studii asemănătoare, la care m-am înhămat de-a lungul vieţii, mi-au dovedit inutilitatea lor în faţa singurului punct de vedere care mă interesează acum: trezirea ascultătorului la o înţelegere adevărată a ceea ce muzica are a-i spune şi revela, pentru ca să-i devină acea forţă interioară care inspiră şi tămăduieşte, forţă pe care el o bănuieşte, poate, dar pe care nu a făcut-o niciodată parte cu adevărat din fiinţa sa.

Dar cât de unic este, în această privinţă, mesajul al cărui genial mijlocitor a fost Mozart! După ce decenii de-a rândul m-am familiarizat cu ceea ce muzica universală are mai înalt şi mai autentic, pot afirma fără nici măcar o umbră de îndoială: descoperirea lumii pe care fenomenul Mozart o ascunde, în totală opoziţie cu imaginea ce predomină în clipa de faţă, poate reprezenta pentru căutarea noastră spirituală experienţa pe care nici un alt stil muzical nu ne-ar putea-o oferi. Iată aşadar pentru ce, de această dată, după ce am plătit suficient tribut vanităţii ştiinţifice

cercetătoare, singurul gând ce mă preocupă este acela de a te face pe tine, cititorule, sensibil la șansa de neprețuit care viețuiește pentru fiecare dintre noi în această muzică atât de necunoscută.

Aceste nevolnice cuvinte...

O nouă povestire a vieții compozitorului, însoțită de considerații estetice și tehnice asupra operei sale, ar fi muncă zadarnică. O știu prea bine: ea nu ar avea asupra ascultătorului impactul pe care l-ar produce o ascultare atentă, o înțelegere profundă, o descoperire a ceea ce este ascuns, și mai cu seamă asimilarea creatoare a acelui spirit mozartian ce ființează dincolo de aparența distractivă a sonorităților. Litera – vai, fără viață – este prin esență neputincioasă să înlocuiască ceea ce doar sunetele pot declanșa în spiritul nostru, cu condiția să întâlnească o conștiință trează și iscoditoare. Parazitară și de prisos, literatura despre muzică mai este pe deasupra și vătămătoare, căci ea dă naștere în cugetul cititorului iluziei că prin mici povestioare el o va putea înțelege mai bine, când, în fapt, se produce exact contrariul: cuvintele ne îndepărtează de realitatea muzicală, care înseamnă sunet, și se adresează, prin intermediul urechii, celei mai înalte trepte de gândire din ființa noastră.

Și totuși există ceva ce poate insufla acestei litere moarte o forță dătătoare de viață și, în consecință, puterea de a trezi în suflet o frământare care să ducă la înnoire: mărturia personală. A scrie, nu despre Mozart în general, ci despre ceea ce ai trăit tu însuși în încercarea

de a-l înțelege – iată fapta care ar avea șanse să zămislească în cititor o pre-gustare a însăși muzicii și să-l împingă spre ea însuflețit de dorința de a descoperi ceea ce îi era ascuns. Bibliotecile sunt arhipline de studii muzicologice aprofundate asupra operei mozartiene. Viața particulară i-a fost cercetată cu o indiscreție jurnalistică până în cele mai mici amănunte pe care arhivele și folclorul le puteau furniza. E absolută nevoie să se înceapă a se vorbi despre ceea ce se petrece în sufletul care pătrunde în lumea mozartiană, care o ia în serios, care îi permite să acționeze asupra sinelui și reacționează cu întreaga autenticitate de care este capabil. Experiența unei astfel de ascultări va revărsa asupra muzicii lui Mozart o lumină care nu va putea izvorî niciodată din studiul savant, întrucât, pentru o astfel de întreprindere, cunoașterea nu este nici o problemă de suflet, nici o necesitate existențială. Aceasta este convingerea cu care mă străduiesc să iau cunoștință de felul în care spiritul lui Mozart și-a croit drum printre diversele experiențe pe care mi le propunea viața.

Un început mai degrabă indiferent

Dacă-mi întorc privirea spre vremurile când am trăit primele mari entuziasme muzicale nu dau nici de cel mai mic interes pentru muzica lui Mozart. Expresia muzicală spre care, adolescent fiind, mă simțeam în mod instinctiv atras era aceea a efuziunilor patetice și a marilor furtuni sufletești, bel canto-ul italian și melodia generoasă a romanticilor francezi ori germani. Între toți, cel care mă înălța cel mai mult era Chopin – a fost zeul

muzical al adolescenței mele. Încă nu știam că zeul său fusese chiar acela care mă atrăgea atât de puțin: Mozart. Cu toate acestea, atunci când împrejurările îmi ofereau o bucată din opera mozartiană, nu refuzam. Îmi producea chiar o oarecare plăcere, fără ca totuși să-mi ajungă în adâncul sufletului. Acesta era motivul pentru care nu-l căutam din proprie inițiativă.

Acest interes redus, frizând indiferența, s-a menținut pe toată perioada studiilor mele muzicale, colorându-se doar cu nuanța recunoașterii: intelectualicește îmi dădeam seama de geniul său – genialitate pe care o recunoșteam mai ales în ceea ce îmi apărea ca o anticipare beethoveniană. Căci, evident, „Titanul” era acela care îmi polariza acum capacitatea de a admira și iubi cu patimă și în lumina căruia îl înțelegeam nu doar pe Mozart, ci și rațiunea însăși a muzicii. Când am avut de pregătit, pentru ora de pian, o sonată de Mozart, cu mare greutate am găsit una care să-mi solicite întreg sufletul. M-a salvat un profesor binevoitor care, ghicindu-mi frământarea interioară, mi-a atras atenția asupra *Fanteziei pentru pian în re minor*. A fost pentru prima dată când Mozart m-a făcut să vibrez. „Aproape că e demn de Beethoven”, mi-am zis, plăcut surprins, învățând bucata cu toată străduința de care eram în stare.

Totuși, spiritul în care se preda oficial Mozart era mult mai puternic decât mica mea descoperire, lipsindu-mi încă acel ceva care să mă facă să-i suport influența. Pentru mentalitatea academică, Mozart, în care se vedea mai întâi de toate lejeritatea zborului de fluture, era întruparea muzicală prin excelență a stilului rococo, și tot privindu-i muzica sub semnul unei dantelării, ni se formase o manieră de ascultare

care nu rămânea ancorată în adâncul sufletului. Multă vreme, fără să știu, am plătit acest tribut, în timp ce, ascultând Beethoven, Chopin, Ceaikovski luam parte cu toată ființa mea și mă lăsam pătruns până la tulburare de melodiile lor exaltate, în timp ce în prezența lui Mozart deveneam dintr-o dată superficial atât în calitatea ascultării, cât și a vibrației interioare. Se petrecea ceea ce ni se întâmplă adesea când trebuie să stăm de vorbă cu cineva pe care l-am pus definitiv sub o anume etichetă: discutăm într-o dispoziție sufletească ce ne face incapabili să ne deschidem către adevărul obiectiv și realitatea complexă a celui alt.

Prima tresărire

Cea dintâi întâlnire răvășitoare cu Mozart, față de care tot ceea ce am evocat până aici nu-i decât o palidă imagine, o datorez unui artist de geniu, dirijorul Constantin Silvestri. Temperament vulcanic stăpânit de o capacitate apolinică de construire a formei până în cele mai mici detalii, poseda harul atât de rar de a-l face pe ascultător să trăiască frumusețea muzicală în trăsăturile sale cele mai pure, lăsându-l totuși să presimtă, nu fără o oarecare frământare, lumea plină de mister care, dincolo de sunete, așteaptă să fie descoperită. Lucrul prin care m-a izbit în mod deosebit Silvestri a fost felul în care îl reda pe Ceaikovski. Ascultarea simfoniei „*Manfred*” sub bagheta sa a născut în sufletul meu o afecțiune care nu s-a mai stins pentru marele compozitor rus. Pe atunci nu știam că, la fel ca în cazul lui Chopin, Ceaikovski își vedea în Mozart zeul său

muzical (fapt care l-a condus, printre altele, să-i dedice *Suita a patra pentru orchestră*, numită și „Mozartiana”).

Nu mi se pare exagerat să spun că printre aceste pasiuni romantice din prima tinerețe, tocmai spiritul lui Mozart se apropia, cu încetul, de mine. Chopin și Ceaikovski fuseseră atât de irezistibil atrași de el pentru că sufletele lor resimțeau cu o deosebită durere absența sau pierderea a ceea ce, la Mozart, strălucește într-o splendoare unică. Ei nu erau fericiți de a fi „romantici” – calitate pe care o resimțeau ca malădivă; și tocmai de aceea se întorceau spre acest spirit eminamente solar cu speranța nostalgică de a sorbi din sănătatea sa profundă puterea de a depăși criza de care orice experiență romantică a existenței este inseparabilă. Aceasta era, în cel mai înalt grad, propria-mi problemă, iar lipsa nu i-o trăiam totuși cu o atare conștiință. Nu eram fericit nici de faptul că mă regăseam în muzica exaltată, agitată și întunecată a succesorilor lui Beethoven, eram însă departe de a recunoaște în Mozart antidotul maladiei romantice. Totuși, el mă recunoscuse și pornise înspre mine.

Iată, deci, schițat fundalul psihologic al acestei întâlniri de neuitat cu Mozart, moment care trebuia să marcheze începutul unei intense căutări muzicale și totodată spirituale, întâlnire care a fost posibilă datorită *Mesei în do minor*, lucrare încă puțin cunoscută la acea dată și pe care Silvestri o oferea publicului bucureștean, în martie 1956, în primă audiție. Ca inspirat parcă de îngerul meu păzitor, am participat la toate repetițiile orchestrei făcute cu soliști și cor, ceea ce mi-a adus prima experiență meditativă asupra muzicii: să auzi de atâtea ori aceleași idei muzicale, să constăți că la fiecare

reluare ele se conturează din ce în ce mai limpede și pătrund tot mai adânc în tine, să vezi cum, de la starea inițială tulbure, lucrarea se înfiripează întocmai unei a doua creații – toate acestea au avut un impact puternic asupra felului în care eu înțelegeam, de-acum, ce este muzica. Cea dintâi descoperire era evident aceea a unui Mozart a cărui existență nici măcar nu o bănuiam. Noi dimensiuni ale mesajului său se conturau, zdruncinând tot ce știam și gândeam despre el: una tinzând spre sublime înălțimi metafizice, cealaltă spre adâncurile omenești cele mai teribile. Ceea ce aveam în fața mea era un romantism de un tip complet nou: nu un romantism *avant la lettre*, o anticipare a ceea ce urma să înflorească în secolul al XIX-lea, ci adevăratul romantism, romantismul pur, plin de vigoare și etern al spiritului în raport cu care muzica tradițional considerată romantică nu este decât o exagerare zămislită de pierderea echilibrului interior. Rămânând o oglindă a sufletului încercat de întrebări și cu aspirații dureroase – condiție *sine qua non* a oricărei expresii romantice –, el conținea și victoria asupra sinelui care despuia suferința de orice accent bolnăvicios, făcând-o mai frumoasă și mai fecundă, transfigurând-o.

Pornit în căutare

Cele trăite în timpul acestei extraordinare săptămâni au avut un ecou profund și îndelungat în sensibilitatea mea muzicală, care parcă s-ar fi purificat. Valurile sale înspumate și amenințătoare începură să se domolească, apoi chiar să se retragă – proces care urma

să ceară câțiva ani buni, dar care mă făcea deja să presimt că o altă viziune asupra muzicii era pe cale să ia naștere în mine. Întrezăream faptul că expresia mișcărilor sufletești, descrierea psihologică a ființei umane și încă și mai mult incursiunea în zonele întunecate ale acesteia nu sunt ultima rațiune de a fi a muzicii, și nici cea mai înaltă: trebuia găsită o justificare mai nobilă, mai puțin personală și mai cu seamă nu de natură omenească.

Cu apariția acestui presentiment a luat sfârșit mărginirea mea superficial romantică, luându-i locul o umilă căutare. Căutare a ce? Pur și simplu a ceea ce este muzica – acea muzică pe care o iubeam și o practicam fără a ști cine era, în fond, ființa misterioasă ce îmi vorbea de dincolo de sunete. Mozart îmi dăduse impulsul de a căuta această ființă într-o direcție spre care nu-mi îndreptasem niciodată privirea: deasupra mea, dincolo de nori și chiar de bolta înstelată. Iar spiritul acestei căutări care, la început, era pur muzical, nu a întârziat să se facă simțit în întregul meu mod de a înțelege lumea, omul și propriu-mi destin. Renașterea sensibilității mele muzicale anunța o reînnoire mult mai profundă și mai cuprinzătoare.

Antipozi

Faptul de a fi făcut o experiență muzicală care pregătea cât se poate de limpede o cotitură spirituală se datora în cel mai înalt grad unei arte interpretative ale cărei elocință și forță de persuasiune ieșeau absolut din comun. O dovadă obiectivă a măreției sale a fost că acel eveniment muzical a avut curând răsunet dincolo de

frontierele modestei României, determinând astfel apariția primului disc – la Philips – cu *Messa în do minor* de Mozart, desigur în interpretarea al cărei martor fusesem. Dar arta lui Silvestri a putut declanșa în mine această reînnoire mai ales pentru că o evoluție intimă, de care nu eram decât parțial conștient, atinsese acel punct care făcea posibil un asemenea efect. În general, în sinea mea, eram pe drumul eliberării de servituțiile ideologice și politice pe care comunismul putuse să le impună tinereții mele naive, neștiutoare și însetată de ideal. Pe plan muzical, faptul se exprima printr-un interes crescând pentru stilurile pe care ortodoxia estetică marxistă le condamna, dintre care cel al lui Șostakovici mă fascina într-o asemenea măsură, încât mi-am pus dorința, pe care am și realizat-o, de a-l cunoaște personal pe compozitor. Descoperirea adevăratului Mozart era astfel în perfect contrapunct cu nașterea pasiunii pentru Șostakovici. S-ar putea spune că sunt două lumi diferite – lucru care este cât se poate de adevărat – totuși, în sufletul meu ele își dădeau mâna, animate de aceeași aspirație către neîngrădire, tocmai pentru că se simțeau eliberate. Când, în luna mai 1956, am avut primele întâlniri cu Șostakovici la Leningrad și la Moscova, sufletul îmi era încă foarte plin de armoniile mozartiene care, semănate în mine de două luni, începuseră deja să încolțească. Una dintre temele întrevederilor noastre a fost personalitatea lui Silvestri, admirat profund de Șostakovici care îi datora o execuție fără egal a *Simfoniei Nr. 1*. La întoarcere am ațâțat interesul dirijorului român pentru muzica marelui compozitor sovietic în care descoperea tot mai mult tradiția – atât de dragă lui – din Ceaikovski și „*Manfred*” al său. Mi-am avut și eu partea

de contribuție în hotărârea pe care Silvestri a luat-o de a prezenta la București în primă audiere *Simfoniile a VIII-a și a X-a* de Șostakovici, opere pe care Occidentul urma să le cunoască abia după moartea compozitorului. În noiembrie 1958, Silvestri triumfa la Moscova cu *a VIII-a* de Șostakovici – mare eveniment muzical în capitala sovietică întrucât această operă, condamnată pe timpul lui Stalin ca „decadentă”, nu fusese executată în public. Cum eu mă aflam aici de un an pentru pregătirea doctoratului, am participat la toate repetițiile: o experiență pe care o refăceam pentru întâia oară după săptămâna mozartiană din 1956. Cea mai mare bucurie pentru mine a fost de a-i ajuta pe dirijor și pe compozitor, care nu cunoșteau nici o limbă străină comună, să se înțeleagă în timpul lucrului. Această amintire este una dintre cele mai frumoase pe care le am, căci Silvestri și Șostakovici au fost singurele ființe umane la care am putut simți în modul cel mai autentic și direct formidabilul suflu al geniului. Cu tot caracterul lor episodic, o mare binecuvântare a emanat din aceste întâlniri. Lor le datorez o bună parte din forța pe care am găsit-o ca să înlătur din mintea mea toate tabu-urile instituite și impuse de către o ideologie ostilă adevăratei culturi. După cum tot ele l-au ajutat mult pe Mozart să continue a-și croi drum în acele zone ale sufletului inaccesibile conștiinței mele.

Kyrie Eleison

Acest drum era foarte concret. După o ascultare – de o intensitate fără precedent în viața mea – a *Messei*

în *do minor*, tema principală din „*Kyrie eleison*”, care constituie de asemenea începutul grav și solemn al operei, nu m-a mai părăsit. Parcă implantată în mine, ea mi-a devenit un însoțitor permanent al gândurilor, al rătăcirilor și bucuriilor mele. De ce mi se întâpărise atât de puternic? Probabil din cauza structurii sale oarecum enigmatice care face din ea o „*Koan*” sau o „*mantră*” nesfârșită, în speranța de a o putea reproduce întocmai, ceea ce nu-i un lucru atât de simplu. Sau poate că Silvestri o pusese magistral în valoare reluând-o la sfârșitul *messei* (căci, rămasă neterminată, lucrarea permite o asemenea intervenție: soluție pe care, de atunci, n-am mai întâlnit-o la nici un dirijor). Dar știu că aceste explicații nu cuprind cauza profundă, primordială – pe aceea nu o pot decât vag presimți. Căci aici – așa cum se întâmplă adesea când ți-a plăcut o anume muzică – nu era doar o reminiscență muzicală destinată să devină un automatism melodic. Această temă din „*Kyrie*” părea o ființă, un personaj muzical în adevăratul sens al cuvântului, ale cărui vizite erau comparabile cu cele ale unui prieten care nu așteaptă să-l cauți sau să-l inviți pentru a-ți bate la ușă însuflețit doar de dorința de a te saluta cordial și de a te asigura că îți este mereu alături, că poți conta pe el. Astfel s-a născut, încetul cu încetul, între mine și tema din „*Kyrie*” un dialog de-a lungul căruia un mare număr de probleme interioare își găseau, dacă nu rezolvarea, cel puțin o ușurare. O nouă relație cu muzica – existențială și meditativă – i se anunța tânărului de douăzeci și șapte de ani care eram. O trăiam fără a-i bănui vastitatea și nici repercusiunile.